

er voort
om in
et men
staant
rop ge
olen te
aronder
nvanke
derzoek
rbart af
k, maar
uiderde
tempel
geleid,
oge stur
klaren,
en der
bestaan
lachten,
en vaste
natuur
althans
betrift.
wel op
ers een
te leg
werk
as. En
studie
lang en
de op
te raaf
idt, die
rjz zich
dig ele
Gevolg
n noch
vraag
n onder
olwezen
nauwer
ia wat
out van
anderen
a veel
den, die
e prin
psycho
stelijke
ers ten
slechts
bare en
Herbart
onder
ch niet
spoedig
die en
die uit
d door
cht, in
d wor
n twij
wereld
in dezer
verleed
ouwling
en.
tegen
et Her
et de
a. Een
Chris
eloovig
zetten.
scipiel
anhan
ok nog
metter
baring,
angaat,
onder
Schrift
r soms
rne de
de klun
de, en
vielen,
van de
enover
ten het
thieu
aat is,
erschil
telijk
de een
doen,
valken
orden
utweg,
s zulke
n naar
ngen,
van de
er aan
wordt
s, komt
hoort,
p het
tähler
t van
tekeren
omen
ngen,
Bon
Lang
s stu

den over Calvijn aangekondigd, die zeet de aandacht verdient, en waarvan de eerste proeve nu reeds verschenen is, onder den titel *Die Bekehrung Calvins*, Leipzig, Deichertsche Buchhandlung, 1897, prijs M. 1.35, groot 59 blz. Octavo. Als tweede proeve zal hierop volgen *Die Quellen und der theologische Charakter der Institutio Calvinis*.

De nu reeds verschenen studie is in elk opzicht merkwaardig. Niet alleen omdat ze een te stoute bewering van Dr. A. Pierson weersprekt, en over de betekenis van Calvijn's studie over Seneca beter licht verspreidt, maar bovendien, omdat het Lic. Lang gelukt is, het feit klaar en duidelijk te maken, dat Calvijn niet van lieverlede door zijn studies tot de volle belijdenis der waarheid is gekomen, maar in den zomer of in het najaar van 1533, plotseling, door een aangrijping Gods, uit zijn vroegere aarzelingen en eenzelinge begeerten, is uitgevallen, om op een hoofd en hart gelijkelijk vermeersterende wijze, van de menselijke wijsheid tot de wijsheid van Gods Woord, en van den dienst der wereld tot den dienst des Heeren te worden overgeleid.

Voor de nauwkeurige wijze, waarop Lang in de redevoering van Allerheiligen van 1533 naspreekt, wat aan Erasmus en Luther ontleend, en wat bij Calvijn uit eigen overtuiging en eigen levenservaring is voortgekomen, verspreidt over de vraag naar Calvijn's bekeering helderder licht dan ons dusver ten dienste stond.

Zijn conclusie dat de geleerde schrijver aldus samen:

So gelangen wir denn durch diese akademische Rede zu einem abschließenden Urteil über den bisher so dunkeln Vorgang der Bekehrung Calvins. Wir wissen nun, durch jene Stelle seiner Rede, wo er Luther verliest, auf welche Weise ihn Gott aus dem päpstlichen Aberglauben herausgerissen und zum Gehorsam der Schrift gezwungen hat. Mitten in seinen weltlichen Bestrebungen, in seiner eifrigen Beschäftigung mit der Weisheit der Menschen, mit der er sich Ehre und Ruhm zu erwerben hoffte, hat ihn im Jahre 1533, wohl nicht unberührt von der damals so hoch gehenden evangelischen Bewegung in Paris, plötzlich Gottes Hand getroffen. Vielleicht beugten uns jetzt unbekannte Leiden und Trübsale ihn darnieder, und durch sie hindurch hörte er die Stimme des Geistes: »Da sollst keine andern Götter haben neben mir! Alles Menschenwerk ist eitel! Dein Streben, mit diesen Thorheiten Ehre einzulegen, führt in die Hölle hinein!« Ein schwerer Druck legte sich auf sein Gewissen; aber da kam das Evangelium mit seiner Verheißung: er ergreife ihn im Glauben; und die Last wich von seinem Herzen in der zweifellosen Gewissheit, dass Gott die Sünde aus Gnaden vergibt und ohne alles Verdienst rechtsetzt. Jetzt kann er rühmen, dass es kein schöneres und grösseres Gut gebe, als Frieden im Gewissen, Frieden mit Gott!

So war denn die religiöse Erfahrung, die den Franzosen zum Reformator machte, ganz ähnlich derjenigen Luthers, des Vaters der Reformation. Nur vollzog sie sich bei Calvin viel rascher, plötzlicher, entsprechend dem Charakter seines Volkes, entsprechend seinem eigenen Charakter: endlich aber auch, weil im Jahre 1533 sich bessere Berater darbieten, das aufgeregte Gewissen zu beruhigen, als einst dem Augustinermönch in seiner einsamen Zelle. Wie wir deutlich sehen, sind es neben dem Neuen Testament des Erasmus vor allem die Schriften Luthers, welche ihm die Heilswahrheit erschlossen. Wurden wir zunächst auf die Kirchenpostille hingewiesen, so ist selbstverständlich, dass Calvin sich bald auch in die anderen Hauptchriften, so weit sie in lateinischer Sprache vorlagen, versenkte. Der Segen, den er seit den ersten Anfängen seines religiösen Lebens aus ihnen schöpfte, liess ihn Luther zeitlebens als einen Vater in Christo verehren. Zeitlebens blieb er auch in der eigentlichen Heilslehre mit Luther in vollkommener Übereinstimmung. Denn er hatte in den Bewegungen seines Herzens, als das bisherige Ziel und Ideal seines Lebens in Trümmern zerfiel, erfahren, dass der Weg, wie ihn Luther zum Frieden und zum Wohlgefallen Gottes zeigte, der rechte war. — Wir erblicken in dem Nachweise dieser frühzeitigen Verbindung mit Luther auf dem Gebiete der innersten Herzenserfahrung eines der wertvollsten Ergebnisse unserer Untersuchung. Denn es ist damit die wesentliche Einheit der Reformation in ihrem religiösen Kerne festgestellt, und zugleich die Grundlage gefunden, von wo aus allein die ganze religiöse und theologische Entwicklung Calvins verstanden wird.

Ebenso klar aber ist durch unsere Untersuchung auch ein Licht getreten, dass es nicht Luthers Lehre an und für sich war, in der Calvin Frieden fand, sondern das Evangelium, die Verheissungen der Schrift, die jene ja auch nur aus langer Verdunkelung auf den Leuchter stellte. In der Schrift allein hörte Calvin Gottes Stimme, und gegen Gott hatte er sich ja gerade versündigt, indem er sein Herz an die Kreaturen hängte. So durfte er denn nicht von neuem eine Kreatur über Gottes Wahrheit stellen. Darin lag die Selbständigkeit, welche sich Calvin durch seine Bekehrung auch gegen Luther erwarb. Dazu kam, wie wir weiter sahen, die Schnelligkeit mit welcher der Umschwung von der religiösen Gleichgültigkeit zu der Angst um sein Seelenheil und von da zum Frieden in Gott durch die Vergebung der Sünden in ihm sich vollzog; ferner die Objektivität seiner Natur, welche stets bestrebt war, subjektive Herzenserfahrungen auf ihren objektiven Grund zurückzuführen und sie darin zu sichern. Das alles wirkte dahin zusammen, dass die Rechtfertigung aus dem Glauben, auf die Luther gemäss seinen persönlichen Herzens- und Gewissenskämpfen die ganze evangelische Kirche begründet hatte, für Calvin, obwohl auch er diese Erfahrung gemacht und darin Frieden gefunden hatte, doch nicht zu dem fast einzigen, alles erfüllenden Inhalt des Evangeliums wurde. Wenn er im Gegenteil später in seiner Bekehrung nur die Unterwerfung seines Geistes unter die in der Schrift geoffenbarte göttliche Wahrheit sah, so liegt darin eine viel stärkere Betonung des sog. Formalprinzips der Reformation, wie zugleich, sei es nun als Begleiterscheinung, sei es als bewirkende Ursache, die kräftigere Hervorhebung des Gottesgedankens, als wir sie bei Luther finden. Das alles sind lebensvolle Keime, deren Entfaltung vielleicht dazu bestimmt sein mochten, die objektiven Grundlagen des evangelischen Glaubens in ihrem eigentlichen Wert und in ihrem Verhältnis zu der subjektiven Herzenserfahrung schärfer zu erfassen, jedenfalls, aber gewinnend durch diese schon in der Bekehrung hervortretenden Eigentümlichkeiten, die Entwicklung der Theologie Calvins für die gesamte christ-

liche Glaubenslehre ein hervorragendes selbständiges Interesse.)

Voor deze voorstelling pleit veel.

In elk geval zijn we den schrijver een proeve van onderzoek verschuldigd, waarvoor elk Calvinist hem van harte danken zal.

4 Zoo komen wij dan door deze Akademische rede tot een beslissend oordeel over de dusver zoo duistere zaak van Calvijn's bekeering. Wij weten nu door die plaatsen in zijn rede, waar hij van Luther afwijkt, op welke wijze God hem uit het Roomsche bijgeloof getrokken en tot de gehoorzaamheid der Schrift gebracht heeft. Te midden van zijn aardse bezigheden, en zijn ijverig werkzaam-zijn met de wijsheid der menschen, waarmee hij zich eer en roem hoopte te verwerven, trof hem in het jaar 1533, ofschoon de sterke Evangelische beweging in Parijs wel al indruk op hem gemaakt had, plotseling de hand Gods. Wellicht werd hij door ons thans onbekende smarten en rampspoeden neergedrukt, en daar doorheen hoorde hij de stem van het Gebod: »Gij zult geen andere Goden hebben nevens mij. Alle menschenwerk is ijdel; het streven, om met deze dwaasheden eer in te leggen, voert u ter helle.« Een zware last drukte op zijn geweten, maar daar kwam het Evangelie met zijn beloften, hij nam ze aan in 't geloof, en de last week van zijn hart in de ontvengbare zekerheid, dat God de zonden uit genade vergeeft en zonder eenige verdienste rechtvaardigt.

Zoo was dan de religieuze bevinding die den Fransman tot Reformator maakte, geheel gelijk aan die van Luther, den vader der Hervorming. Alleen ging het bij Calvijn veel sneller, plotselinger, meer overeenkomstig het karakter zijn volks en ook zijn eigen karakter, en zeker ook hinderd, tot ten jaar 1533 betere helpers zich opdeden om het bewegende geweten te kalmeren, dan eens bij den Augustijnse monnik in zijn eenzame cel. Zoals we duidelijk zagen, waren het, naast het Nieuwe Testament van Erasmus, voor alles de geschriften van Luther, die hem de heilswaarheid ontsloten. Maar ook al worden we meer onmiddellijk naar de kerkpredikanten verwezen, zoo spreekt het toch vanzelf, dat Calvijn zich spoedig ook in andere voorname geschriften, voorzooze ze in de Latijnse taal voorhanden waren, verdiepte. De zegen, welke hij sedert het eerste begin van zijn godsdienstig leven daaraan genoot, deed hem Luther gedurende zijn gansche leven als een vader in Christus vereeren. In de eigenlijke heilsleer bleef hij dan ook voortdurend met Luther in volkomen overeenstemming. Want hij had in de beroeringen zijn harten, toen het vroegere ideaal en doel zijn levens in stukken viel, ontvonden, dat de weg, welken Luther hem wees tot den vrede en het welbehagen Gods, de rechte was. We zien in het bewijs dezer vroegtijdige overeenstemming met Luther op het gebied der inleemste zelfervaringen een der schijnbaarste uitkomsten van ons onderzoek. Want daarmee is de verenigende eenheid der Reformatie in haar godsdienstige kern vastgesteld, en zijn tegelijk de grondslagen gevonden, waardoor alleen de religieuze en theologische ontwikkeling van Calvijn te verstaan is.

Een duidelijk is door ons onderzoek aan het licht gekomen, dat het niet maar de leer van Luther, en zij alleen, was, waarin Calvijn vrede vond, maar het Evangelie, de beloften der Schrift, die echter ook door geen hervormer uit het lange duister op de landelaars waren geplaatst. In de Schrift alleen hoorde Calvijn Gods stem; en juist tegen God had hij gezondigd, daar hij met zijn hart aan het schepsel hing. Zoo mocht hij dan niet van nieuws een schepsel boven Gods waarheid stellen. Daarin lag de zelfstandigheid, welke Calvijn door zijn bekeering ook tegenover Luther aannam. Daarbij kwam, gelijk we verder zagen, de eenheid waarmee de overgang van de godsdienstige zorgeloosheid tot den angst voor het heil zijner ziele, en voorts tot den vrede Gods door de vergeving der zonden, in zijn hart plaats vond; ook de objectiviteit zijner natuur, die er steeds op uit was subjectieve bevindingen des harten tot haar objectieve oorzaken terug te brengen en daarin zijn sterkte te zoeken. Dit alles leidde dan hiertoe, dat de rechtvaardiging door het geloof, waarop Luther, overeenkomstig zijn persoonlijke wortelingen van hart en geweten, de gansche Evangelische kerk had geëerd, voor Calvijn, ofschoon ook hij deze waarheid ervaren en daarin vrede gevonden had, toch niet de schier eenige, alles vervullende inhoud van het Evangelie werd. Als hij, integendeel, later in zijn bekeering slechts de onderwerping van zijn geest onder de in de Schrift geopenbaarde Goddelijke waarheden zag, dan wordt daarmee op veel scherpere wijze het zoogen. formeel-principe der Reformatie aangegeven, dat wij het bij Luther vinden, evenals tegelijkertijd, zij het als een bijkomend iets, bij de bewerkende oorzaak, het krachtiger op den voorgrond stellen van de Godsgebedacht. Dit alles zijn levensvolle keimen, wier ontwikkeling er slechts toe leidden kan om de objectieve grondslagen van het Evangelische geloof in hun eigenaardige, waarbij en in hun verhouding tot de subjectieve bevindingen des harten, scherper te bepalen. In ieder geval verkrijgt, door deze reeds bij de bekeering zich voordoende eigenaardigheden, de ontwikkeling van Calvijn's theologie voor de geheele Christelijke geloofster een bijzonder zelfstandige betekenis.

Wonden verbinden.

In zake veler schroom om tot het heilig Avondmaal toe te treden, ontvingen we van een geacht correspondent dat wel wat felle, maar toch ernstige schrijven.

Geachte Redactie!

In de *Herant* no. 1030 las ik o.a. het volgende, over een vraag van Enter. Classe Deventer: Hoe men moet handelen met leden die nooit aan het H. Avondmaal komen, de Classis antwoordde, wij alleen gemoedsbezwaren daarvan de oorzaak zijn, dat een zachtmoedige behandeling in deze gewenst is. Het kwam mij voor dat dit een hoogst gevaarlijk besluit is, des te meer omdat het publiek is; zonder nadere omschrijving wat onder die gemoedsbezwaren verstaan wordt. Ik vrees dat hier valsche munt uit gelagten zal worden, wij denken allen als uit eenen adem voortgevoerd een oordeel te eten en te drinken, dus dat zij dan, zoals het mij voorkomt, van die allen de gemoedsbezwaren. Laat ons nu met onze gedachten de leden die niet ten Avondmaal komen eens nagaan. De meesten van hen hebben van hun jeugd af de kerkelijken lijn afgeleefd, en hebben beleiden dat er bij aanvang overeenkomst bestaat, met die handelingen der kerk en het werk van den Drieëenigen God in hunne harten. Gedurig komt de gedachte in mij op: Hoe is het mogelijk indien dit alles waarheid is, dat ze dan voortdurend van het avondmaal blijven. Naar het mij voorkomt moet hun belijdenis leugen zijn geweest, wij zulk een handelwijze in de gansche H. Schrift niet bekend is. Zou God dan zijn uitverkorenen, die zulke teekenen voor hen verordent en bereid heeft, hun daartoe geen kracht verliezen, dan was Hij, met eerbied gezegd, een God tegen zichzelf, daar Hij vooraf weet dat er van onzen kant geen vrijmoedigheid bestaat, maar zoals Paulus zegt, onze bekwaamheid is uit God.

Als ik met mijn gedachte genoemde leden in hun gangen bespied, dan moet ik er van gruwelen, daar ik niet anders kan getuigen als dat de wereldgeest hun element is.

Het heeft langen tijd mijn aandacht getrokken, wanneer diegenen in het huwelijk treden, dan laten zij zich kerkelijk inzeggen (nimmigen ten

minste) en belijden dan dat de man de vrouw van den Heere gekregen heeft en omgekeerd de vrouw van den man hetzelfde. Wie nu van zijn belijdenis af tot aan zijn huwelijksdag zulke leidingen erkent, en het openlijk voor de gemeente uitspreekt, zouden denken nog niet kunnen blijven en niet met den Heere aan zijn Avondmaal verschijnen. Mij dunkt het kan niet anders of het moet een doorlopende leugen zijn, nog te meer daar zij het later voor hun en hun kroost toegeven durven in den Doop.

Geachte Redactie, ben ik nu in mijn schrijven te voorbarig, misschien zondig, geef mij dan maar gerust een bestraffing. Ik spreek mijn oordeel uit over hetgeen voor oogen is, en over 't geen anderer oordeel is. Heilbegeerte iets omtrent dit schrijven te mogen vernemen, noem ik mij Uw dw. dienaar,

B.

Dit schrijven zouden we stellig niet geplaatst hebben, als het slot er aan gemaakt had.

Maar als iemand eindigt met zelf te zeggen: »Ben ik te voorbarig in mijn oordeel, of misschien zelfs zondig, bestraf mij dan zonder sparen!«, dan geeft dit den indruk, dat men niet met hooghartige vitzucht, maar met oprechten drang des harten te doen heeft, en struikelt men niet aanstands over een wat te fel woord.

En dan zij het openlijk uitgesproken, dat er metterdaad in dit woord van critiek iets ontbreekt.

Want wel spreekt er uit een ernstige zucht, om het kerkelijk leven waarachtig te doen zijn, en ongereformeerde praktijk in de Gereformeerde kerken tegen te gaan, maar wat we er in missen is de teederheid, die verstaat, dat we ook ten deze te doen hebben met wonden in ons kerkelijk leven, die bij elken druppel zij, die er in valt, saamkrampen van pijn, en alleen door *zachte verbinding* genezen worden.

Er is hier een wonde.

Een wonde niet van nu pas, maar een wonde die in ons kerkelijk leven gekomen is, zoodra men de Volkskerk binnen liet sluipen, en daarmee de scheiding tusschen het uit- en inwendig Genadeverbond als regel van kerkelijk leven aannam.

Dit hebben onze vaders oorspronkelijk niet gedaan. Zij kenden maar één Genadeverbond, en geloofden, gelijk Prof. Bavinck het onlangs in een overgans misgelaagde recensie naar waarheid uitdrukte, aan de *realiteit* van dit Genadeverbond.

Maar toen het gevaar week, en de vervolging afliet, en politiek in de kerk drong, hebben ze zich als een kerk, waar alle landgeestelijken toe hoorden, in plaats van de Roomsche kerk willen stellen.

Dit leidde tot het openen in de kerk van ieder, die er goedschiks of kwaadschiks maar in te brengen was. In Drechte deed men het volk onder militairen dwang van den Roomschen tot den Gereformeerden dienst overgaan.

Ra ten natuurlijk kwam de scheuring in den boezem der kerk tusschen de uitwendige massa en de ernstige kern.

Toen liep bij het Avondmaal een ieder te hoop, die van de heiligheden des Heeren niets voelde, en juist dit maakte de ernstiger gezinden schuw om er zich bij te voegen.

Juis de ernstiger gezinden zijn daarom, als een noodzakelijk gevolg hiervan, den verkeerden weg opgegaan.

In ste van de kerk te zuiveren, en daardoor een kerkelijk leven te verkrijgen, dat met den ernst van hun hart overeenstemde, trokken ze zich uit het kerkelijk leven terug, gaven de kerk aan de wilde massa prijs, en sloten zichzelf op in kleine, mystiek gestemde kringen.

Zoo leefde men feitelijk *zonder kerk*. Van de zichtbare kerk trok men zich in het onzichtbare terug. En overmits nu het heilig Avondmaal tot de zichtbare heiligheden behoort, lieten de meesten het komen ten Avondmaal na.

Zoolang men in de wereld leefde ging men ten Avondmaal, en zoodra er drang des Heiligen Geestes in het hart ging werken, bleef men van het Avondmaal *weg*.

De omgekeerde wereld.

Gods kinderen meden den heiligen Verbondsdiens, en de kinderen der wereld liepen er bij te hoop.

Hier waren natuurlijk uitzonderingen op. Maar in heele streken werd het vaste regel, dat het gewone gaan ten Avondmaal als blijk van gemis aan ernst, als teekenen van geestelijken overmoed werd gebrandmerkt, en dat wie van vromen zin was, zich onwaardig verklaarde om er aan te gaan.

Dat heeft zoo geduurd de laatste helft der voorgaande eeuw en de eerste helft van deze eeuw.

Allengs is er nu stuiting gekomen.

Helderder denkbeelden vonden ingang. De eisch dat het Genadeverbond één zal zijn, werd weer verstaan. Dat mystiek van het hart niet genoeg is, maar ook het meeleven in Gods kerk elch voor Gods kind is, werd weer eenigzins ingezien. En nu is men reeds zoover, dat men weer vat: De kerk moet van het heilig Avondmaal weren wie er niet hoort, en wie sterking van zijn geloof behoeft, moet, juist omdat hij zwak in het geloof staat, er naar de ordinantie des Heeren komen.

Doch omdat dit in enger kring duidelijker begint te worden, daarom is die overtuiging nog niet algemeen doorgedrongen. Bij velen bloedt de oude wonde nog na.

En bij zulk een stand van zaken is het eisch, dat men met de uiterste teederheid te werk ga.

Op alle manier moet men door catechisatie en predikatie en leetuur betere denkbeelden ingang doen vinden.

Men moet niet niet af te matten geduld Gods kinderen onderwijzen, onderrichten, vermanen, lokken, trekken.

Men moet zich niet tegen hen stellen, maar hen zoeken in te nemen.

En al zijn we het met den schrijver eens, dat het misschien wat te sterk gesproken is, om hier enkel van gemoedsbezwaren

te gewagen, daar er zeer stellig misverstand en dwaling in het spel is, toch is het heel iets anders, of iemand in zijn ziel werkelijk bevreemd is om zich aan het Avondmaal te wagen, of dat hij uit gemis aan liefde voor den Heiland wegblijft.

De Heiland roept: *Gedenkt mijn dood*. Dat vraagt hij van al zijn verlostten, die hem liefhebben, en het is die liefde voor Jezus die men wakker moet maken, om de kinderen Gods, die aan Jezus verkleefd zijn, weer te bewegen, dat ze toch aan deze zijn roepstem gehoorzaamen.

En bovendien, laat de kerken toch toezien, dat ze de tucht oefenen tegenover een iegelijk, die onberouwelijk in zijn ongeloof of zondigen wandel volhardt.

Eerst als het vrome volk gevoelt, dat de kerkeraad zijn *bondegenoot* is tegen de ontheiliging van het Verbond, zal de liefde ook voor de zichtbare kerk weer bij ons volk opleven.

Pastorale Conferentie.

Met ongemeen genoegen zagen we, dat Prof. Bavinck nogmaals op een particuliere conferentie in Den Haag zal optreden, om zeer principieele stellingen te verdedigen.

Men herinnert zich de hooge beteekenis en uitnemende werking van soortgelijke conferentie een vorig jaar te Groningen gehouden.

Weldu thans zullen deze zes stellingen in debat komen.

1. Dewijl het Goddelijk Wezen oneindig boven alle schepsel verheven en dus in zich zelf voor alle schepsel onkenbaar is, berust alle kennis en alle wetenschap des menschen op bewuste en vrije openbaring Gods.
2. De inhoud der openbaring genomen in den ruimsen zin, heeft haar archetype in de scientia liberia in het bewustzijn Gods; rust op den grondslag der decreta in den wil Gods; is belichaamd in al wat buiten Gods Wezen door Zijn wil als creatuur bestaat; d. i. in den kosmos; en vormt om al deze redenen één organisch geheel.
3. Alle wetenschap des menschen heeft dien kosmos, d. i. dien openbaringsinhoud, tot object en hangt daarom objectief in al hare deelen organisch samen, terwijl ook subjectief deze organische samenhang van alle wetenschap door de eenheid van den menschelijken geest wordt geëit en bevestigd.
4. Gelijk in alle werken Gods verscheidenheid met eenheid gepaard gaat, zoo sluit ook de organische eenheid der wetenschap de verscheidenheid harer deelen niet uit; en bekleeft met name de theologie in het organisme der wetenschap vooral ook krachtens de bijzondere openbaring, welke door de zonde noodzakelijk werd, een eigene en zelfstandige plaats.
5. Als wetenschap is de theologie uiteraard onderscheiden van de kennis Gods, die het deel aller geloovigen is; heeft ze tot object niet de kerk als instituut maar als organisme; en eischt hare beoefening de toepassing ener wetenschappelijke methode, welke aanwijzing behoort tot de taak der Christelijke filosofie.
6. Het kenmerk der Gereformeerde theologie ligt in haar theologisch karakter, en stelt mitsdien aan haar beoefenaar den eisch om dit karakter over haar terrein, met name ook in de verschillende loci der dogmatiek (zoals b.v. verkiesing, rechtvaardigmaking, wedergeboorte, doop) te handhaven; wij het anthropologische (christologische, soteriologische) uitgangspunt blijkens de historie tot allerlei dwalingen leidt.

Nu herinnert men zich het debat, dat naar aanleiding van de uitgave der *Encyclopaedie* rees over de verhouding van de Theologie tot de overige wetenschappen.

Broeders, op wier oordeel men prijs stelt, hielden staande, dat er geen eenheid van wetenschap is, en dat men door de Theologie in den cyclus der wetenschap op te nemen, de zelfstandigheid der Theologie in gevaar bracht.

Heeft, zoo oordeelden zij, de wetenschap den Kosmos tot voorwerp van onderzoek, dan moet de Theologie *buiten* de wetenschap liggen, want voorwerp van de Theologie is niet de Kosmos maar God, en God en de Kosmos zijn twee.

Gelijk toen reeds is aangevoerd, lag de fout bij deze redeneering hierin, dat het voorwerp der Theologie niet is God, dien men niet kunnen onderzoeken, maar de geopenbaarde kennis Gods, en deze geopenbaarde kennis Gods nu is deel van het Kosmische.

Dit nu heeft Prof. Bavinck in zijn zes stellingen nogmaals helder uiteengezet, daarbij uitgaande van het vraagstuk van de *kenbaarheid Gods*, om daardoor duidelijk te maken, hoe het door ons bestreden gevoelen feitelijk heenleidt naar het standpunt van Theosophie en Mystiek, en afleidt van de Gereformeerde Theologie.

Het debat over deze stellingen kan dan ook zeer interessant zijn.

Doch ook al leidt het nog niet tot algeheele overeenstemming, één ding zal het toch duidelijk maken, en dat is, dat ieder zal inzien, hoe ongerijmd het zou geweest zijn, om op dergelijke punten uiteen te gaan, alvorens het dieplood bij de verkenning dezer wateren gezonken was tot op den bodem.

Niemand overhaaste.

Ieder sprekende zich vrij uit.

Trede voor trede dale men af naar den bodem der diepste begijnselen.

Immers eerst in de belijdenis der *diepste begijnselen* kan het uitkomen, of we metterdaad eens geestes kinderen zijn.

Met name, of we tegenover de theosofen en mystiek enerzijds, en tegenover de agnostici anderzijds, eender denken over de kenbaarheid en onkenbaarheid Gods.

Voor Koolwits Scholen.

Ingekomen bij Dr. HOUTZAGERS: Van Mej. D. N. te Arnhem f 1.50; van G. K. H. te Zwarteveen f 2.25; van den heer H. v. Sette te Scherpenzeel, uit de collectie f 14.

Voor onze Leestibliotheek.

Van Mevrouw de Wed. De B. v. B. te A., een pakje boeken.

Uit de Berg.

In het *Geref. Volksblad* geeft de heer J. Postmus sinds enige weken artikelen over Da Costa. Deze artikelen trekken de aandacht.

We geven er onzen lezers een proeve van uit Art. X, dat handelt over Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw*.

In 1823 brandde Da Costa's hart van vurigen ijver. Harde woorden alingende hij de bewonderaars der 19de eeuw naar het hoofd.

Zijn boekake is in verschillende hoofdstukken verdeeld, die ieder een belangrijk onderwerp behandelen: den godsdienst, de zedelijkheid, kunsten, verdraagsaamheid en menscheelheid, wetenschappen, constitutie, geboorte, publieke opinie, onderwijs en vrijheid en verlichting.

Een enkel staaltje uit het hoofdstuk *Godsdienst* volsta:

»Zelfs de naam van Christendom is aan de vrijheid- en verlichtingschreurs onzer filosofische tijden onverdraaglijk. Wij hebben immers de stelsels van Schelling en Fichte; wat hebben wij langer met die van Paulus en Johannes van nood?

Wij hebben de hoogmoedige »eigen wetgeving« van Kant; wat zullen wij ons langer om de negatieve leer van liefde en zelfverloochening van den gekruisten Jezus van Nazareth bekommeren?»

Is het wonder dat men opstoot tegen deze bijtende ironie?

Maar ook over de negentien-eeuwse zedelijkheid liet Da Costa zich scherp uit:

»Ik vraag hem aan alle onpartijdigen: verbeeldt men zich dat sedert een goddeloos Voltairre zijn *Candide* en duizenden helische schriften van dien aard meer, in het licht heeft gegeven, sedert Rousseau zijn onbeschaamde *Confessions* schreef, sedert een August Lafontaine zijn uitput in hart- en verstandoversteking en ontenuwende romans, sedert de verzen van land Byron en van zijn nog veel dieper verzonken volgelingen over geheel de beschafte wereld zoo buiten als binnen Groot-Brittanje verspreid en bewonderd worden — verbeeldt men zich (zegge ik) dat sedert dit alles de zedelijkheid enige vorderingen kan gemaakt hebben?»

Ook dit citaat is leergaam.

Men niet hier in een sprekend voorbeeld, hoe schromelijk Da Costa overtuigd. Zeker de invloed dezer schrijvers was verderfelijk, maar zij waren niet zozeer de mannen die den geest der eeuw verdieven als wel de tolken der nieuwe eeuw. Zij wisten slechts woorden te geven aan wat er leefde in duizenden harten.

Maar nog sprekender is het volgende voorbeeld.

Mocht iemand er op wijzen, merkt Da Costa verder in zijn geschrift op, dat men dan toch de slavernij wil afschaffen, dan houdt hij evenwel vol: »dat de afschaffing van de slavernij der Negers almede behoort tot die hersenschimmige, menscheelike wijsheid die de Almacht wil vooruitloopen, en niets zal uitrichten ten goede, maar veel eer eindeloos veel ten kwade!«

Nietwaar, de verdediging van deze stelling van Da Costa zal thans wel niemand meer op zich nemen!

Da Costa's fout is zeer begrijpelijk. In de overspanning van het oogmerk ging het hem als Ella, hij zag de zoverdruide mens, die nimmer de knieën voor Baal hadden gebogen, en hij wachte slechts redding van een wonderdadig ingrijpen Gods in het raderwerk dezer wereld.

Dies stond hij als Bilderdijk een »stille zijn« voor, een wachten op den Heere, afkeerig als beiden waren van eigen werk en alle ingrijpen van den mensch zelve, zelfs al geschiedde dit in de kracht Gods.

Nog eens wij begripen dat Bilderdijk en Da Costa in den diep treurigen tijd, waarin zij leefden, dus dachten. De zaak, die zij voortstonden scheen reddeloos verloren. Wie kon helpen dan alleen de Heere?

Gewis, maar zij vergaten in hunne benauwdheid, dat de Heere werkt *door menschen*, dat Hij zich verheerlijkt door de zegen van een Gedeons-bende en dat Zijne goedertierenheid is over hen, die zich opmaken in Zijn naam.

Trouwens noch Bilderdijk, noch Da Costa hielden zich in de praktijk des levens aan dit program van »geen — actie!«

Zij hebben beide gestreden hun leven lang, met alle wapenen die hun ten dienste stonden.

Zal men hun dan verwijten, dat zij niet »georganiseerd hebben, wat nog te behouden viel?»

Men heeft hun dit verweten, doch vergat dat er soo bitter weinig te organiseren was en dat welinge zo moeilijk te bereiken.

Da Costa's *Bezwaren* — want wij dwalen af — was ook een wapen dat hij handteerde en met succes, al schijnt het ons een verouderde snaphaan.

Welk een diepen indruk maakte het boekake.

Van alle kanten werd de schrijver aangevallen. Wij zouden niet minder dan twaalf geschriften kunnen opnoemen, die er tegen verschenen.

Al wat groet en voornam was, haalde de schouders op, erger, schold en laterde tegen dien zoogenamden bekeerde jood.

In dagbladen en tijdschriften werd Da Costa's naam door het slijk gesleurd.

De *Arabische Courant* noemde Da Costa voluit een »*elendeling*«.

Zelfs de »vrome« Van der Palm deed mede. Da Egeling verreed Da Costa. Prof. van Lennep wilde hem niet meer zien.

In »voornamen« kringen liet men een pseudo (verdict) brief van den koning (Willem I) circuleren, waarin deze zich heftig uitte tegen den schrijver der *Bezwaren*.

De minister van binnenlandsche zaken, de bekende mr. Falck zeide, dat het nu uit moest zijn of men zou den *ap* van den grimmigen Bilderdijk, dien Da Costa...

Da Costa's hals werd door »stille« agenten bewaakt.

Er werd opgetoekend, wie er in en uitgingen.

Arme Da Costa, dat was nu het loon van twijfel! Neen, niet aldus, *rijdt* Da Costa, want de Heere was met Hem en ondersteunde hem: hij wist niet van wijken of wankelen.

En twee trouwe vrienden stonden hem moedig ter zijde.

Allereerst de grijsje Bilderdijk, die hem uit Leiden toeriep pal te staan in den naam des Heeren en het openlijk voor hem opnam in een brochure *Da Costa's Bezwaren tegelijk*.

En dan — de nobele De Clercq. De man met de teedere ziel en het nauwe geweten. Dere schreef in zijn *dagboek*:

»Ik heb den Heere om kracht en moed gebeden en Hij heeft mij ook reeds moed gegeven.

Als Christen en vriend mag ik Da Costa niet verloochenen...»

Deze onkenbare trouw zal Da Costa gesterkt hebben in den strijd, maar meer nog troostte zich de dichter met het oog gevestigd te houden op dien groeten en doorluchtigen dag des Heeren, als de Heiland op de wolken zal verschijnen als rechter aller volken en daarom riep hij zijn oude volk Israël toe:

Ja, Uw Messias gaat verschijnen

En onze boeien zijn geslaakt!

Uwe granschaps nevels gaan verdwijnen,

De dag van onze glorie naamt!

Ver achter de aardse jammerwolken

Verrijst de Goddelijke gloed!

Juich, Israël, en jubel, volken!

Uw Verre, uw Reider tegemoet!

Wat derde hem de smaad en eener laffe wereld bij het heerlijk en troostrijk uitzicht op den dag der eeuwige glorie!

Dit is volkomen juist geoordeeld.

Da Costa zag toen nog geen perspectief. Hij was absolutist, en begreep de eeuw niet, die hij aanviel.

Maar ook al greep hij den demon bij verkeerden vleugel, zijn aanval was volkomen gewettigd, en de smaad dien hij er om leed, is een smaad der Christenheid, en niet hem alleen aangedaan.